

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331831>

НАУМОВА О. А.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри історії світової музики (Київ, Україна).

Naumova, Olena. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Candidate of Art Studies (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of History of the World Music (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4551-0891>

© Наумова О. А., 2024.

elnaumova@ukr.net

**«БРУНДІБАР» ГАНСА КРАСИ:
ДИТЯЧА ОПЕРА З НЕДИТЯЧОЮ ІСТОРІЄЮ**

**“BRUNDIBAR” BY HANS KRASA:
A CHILDREN’S OPERA WITH A NON-CHILDREN’S STORY**

«Ця музика була втечею до раю в серці пекла», — так писала про знаменитий твір Ганса Краси чеська дослідниця його творчості Бланка Чернікова [Červinková, 1995].

У 1938 році, на початку Другої світової війни, два чеські діячі культури — євреї — поет Адольф Хоффмайстер (Adolf Hoffmeister) і композитор Ганс Краса — взялися написати дитячу оперу під назвою «Брундібар» («Brundibár» — «Джміль»)¹. За початковим задумом, опера призначалася

¹ Ганс Краса (Hans Krása, 30.11.1899, Прага, тодішня Австро-Угорщина — 17.10.1944, Освенцим) — чеський композитор. Народився в родині: батько — чех, мати — єврейка. Навчався фортепіано, скрипці та композиції в Німецькій музичній академії у Празі. У Празькій державній опері познайомився з Олександром фон Цемлінським (Alexander von Zemlinsky). У 1927 році поїхав за ним до Берліна, де був представлений

для урядового конкурсу і мала мати виховне значення, у ній розповідалося про всепереможну справедливість і добро, яке перемагає зло. Згодом конкурс було скасовано через складну політичну ситуацію.

У 1941 році в дитячому притулку «Харібор» («Hagibor») у Празі розпочалися перші репетиції опери, а взимку 1942-го відбулася її прем'єра. На той час композитор Г. Краса вже перебував у Терезієнштадті¹. До липня 1943 практично всі діти з першого складу хору та співробітники притулку також потрапили до Терезієнштадту. Вчасно залишити Прагу зміг лише Франц Антон Хоффмайстер (Franz Anton Hoffmeister), автор лібрето. Возз'єднавшись у Терезієнштадті із членами трупи, Г. Краса відтворив усю партитуру опери

Альберу Русселю (Albert Charles Paul Marie Roussel). Як композитор, Г. Краса дебютував 1920 року («Чотири пісні для оркестру» на вірші Крістіана Моргенштерна / Christian Morgenstern).

19 серпня 1942 року заарештований і відправлений по етапу до гетто Терезієнштадта (Терезієнштадт). Багато з написаних у Терезієнштадті композицій не збереглося. У жовтні 1944 року Ганс Краса переведений до Освенцима, де незабаром загинув. Зі збережених творів найбільш відомі: «Orchestergrotesken mit begleitender Singstimme» («Оркестрові гротески із супроводом голосу») ор. 1 (1920–1921, на вірші Крістіана Моргенштерна; «Der Schläfer im Tal» («Той, що спить у долині» для голосу та оркестру (1925, на вірші А. Рембо); Симфонія з голосом для невеликого оркестру (1925, на вірші А. Рембо); «Verlobung im Traum» («Заручини уві сні»), опера у двох актах (1928–1930, за новелою Ф. Достоевського «Дядечків сон»); «Zeme je Pane» («Земля — Господь»), кантата псалмів (1931), «Kammermusik» для клавесина і семи інструментів (1936, вірші А. Рембо); тема й варіації для струнного квартету (Квартет № 2, 1935–1943); Пасакалія і fuga для струнного тріо (1944).

¹ Терезієнштадт (нім. Theresienstadt, Терезинське гетто) — нацистський концентраційний табір на території колишнього гарнізонного міста Терезін у Чехії, на березі річки Огрке. Створений у листопаді 1941 року на базі в'язниці гестапо. За роки війни до цього табору потрапили майже 140 тисяч осіб (серед них 15 тисяч дітей), з яких близько 33 тисяч загинули, а 88 тисяч були депортовані до Освенцима і вбиті. Терезін був звільнений 9 травня 1945 року.

по пам'яті. У новому оркеструванні використані інструменти, що були в таборі: флейта, кларнет, гітара, акордеон, фортепіано, ударні, чотири скрипки, віолончель і контрабас.

У 1943 році «Брундібар» виконали в Терезієнштадті під пильним наглядом представників нацистського режиму. У цих умовах ідея торжества добра над злом, що звучить в опері, набувала нового сенсу. Оперу виконували 55 разів. Серед акторів переважали діти, які часто мінялися. Виконавців відвозили ешелони смерті, їхнє місце посідали інші неповнолітні герої — ненадовго.

Нацисти використали активну творчу діяльність в'язнів для пропаганди. Навесні 1944 року терезінське гетто готувалося до відвідання комісії Міжнародного червоного хреста, і місцева влада вирішила продемонструвати, як змістовно діти проводять тут час, показавши «Брундібара».

Пізніше, того ж року, виконання опери було зняте у нацистському пропагандистському фільмі «Der Führer schenkt den Juden eine Stadt» («Фюрер дарує євреям місто»). Усі учасники вистави в Терезієнштадті були загнані в скотовози і відправлені до Освенцима, як тільки закінчилися зйомки. Більшість із них отруїли газом відразу по прибутті, зокрема й дітей, композитора Ганса Красу, режисера Курта Геррона (Kurt Gerron / Gerson) і музикантів.

«Брундібар» був символом надії у боротьбі проти нацистських загарбників. Головні герої опери — брат і сестра Анінка і Пепічек, які зростають без батька. Їхня мати хвора. Доктор призначив їй молоко як ліки, тому діти вирушають на ринок шукати його, але вони не мають грошей купити. Три вуличні торговці продають свої товари: морозенщик, булочник і молочник. Діти привертають увагу молочника своєю піснею, але він відповідає їм, що для покупки потрібні гроші. Несподівано діти помічають шарманщика Брундібара, який грає на розі вулиці. Повторюючи за ним, вони також вирішують виступати перед перехожими і співають пісню про гусаків, викликаючи цим роздратування городян і Брундібара, які проганяють дітей. Три звірятка — Горобець,

Кішка і Собака — приходять на допомогу героям опери, усі разом вони кличуть на допомогу інших дітей із сусідньої вулиці. Настає ніч, потім світанок, діти й звірята роблять ранкову зарядку, городяни починають новий день. Тим часом план дітей утілюється: звірятка й діти змушують Брундібара піти. Усі разом співають красиву колискову. Городяни зворушені піснюю і дають Анінці та Піпичку гроші. Несподівано з'являється Брундібар і краде ці гроші. Усі діти й звірята доганяють його і повертають гроші. Опера завершується переможним маршем, який знаменує перемогу над злим шарманщиком.

У творі немає прямих посилань на ситуацію, у якій він був написаний і поставлений, але антинацистська спрямованість деяких фраз для глядачів була очевидною. Хоча лібрето Хоффмайстер створив ще до гітлерівського вторгнення, принаймні один рядок переробив поет Еміль Саудек у Терезіні, щоб підкреслити ідею боротьби з фашизмом. Це останній рядок опери. Якщо у вихідній версії говорилося: «Той, хто так любить своїх матір, батька і свою батьківщину, — той нам друг і може з нами грати», то у версії Саудека: «Той, хто любить справедливість, залишається вірним їй і не боїться, — той нам друг і може з нами грати».

Опера «Брундібар» — унікальна у світовому театральному репертуарі як єдиний твір свого часу, написаний для акторів-дітей (у супроводі оркестру дорослих). Автор лібрето А. Хоффмайстер згадує про вплив таких відомих творів, як «Той, що говорить “так”» (нім. «*Der Jasager*») Б. Брехта й К. Вайля, «Ми будуємо місто» (нім. «*Wir Bauen Eine Stadt*») П. Хіндемита, «Дитя і чари» (фр. «*L'Enfant et les sortilèges*») М. Равеля, «Гензель і Гретель» (нім. «*Hänsel und Gretel*») Е. Хампердінка, «Пригоди лисички-шахрайки» (чеш. «*Příhody lišky Bystroušky*») Л. Яначека. «Наша опера — це справді дидактична драма Брехта, саме об'єднані зусилля всіх дітей уможливили перемогу над шарманщиком Брундібаром, тому що поодинокі вони не були готові до відкритого

опору», — згадував після війни А. Хоффмайстер, який вчасно зміг виїхати до Англії [цит за: Rovit, 2000].

Опера Ганса Краси стала основою оригінального мулятилокаційного проєкту чеського Театру Ф. К. Шальди (*Divadlo F. X. Šaldy*, Ліберець), презентованого до 80-річчя від дня першого виконання твору в гетто Терезіна (1943). Вистава мала символічну назву — «Cesta» (від чеської — «шлях, дорога»). «Подорож» розпочинається далеко від приміщення театру — в одному з холодних залів Технічного музею, стилізованих під концтабір. Потім глядачі разом із виконавцями довго йдуть через центр міста, створюючи справжню хаотичну ходу. Нарешті, втомлені й об'єднані спільною дією, усі дістаються приміщення оперного театру. Музичним лейтмотивом вистави стає знаменита пісня-символ Леоша Яначека «Kačena divoká», а кульмінацією — велична «Stabat mater» Антоніна Дворжака.

Вистава «Cesta» — це авторський проєкт відомої чеської режисерки Лінди Кептрової (*Linda Keprtová*), у якому, окрім ансамблю оперних солістів та оркестрантів, беруть участь Дитяча оперна студія (*Dětské operní studio*), дитячі хори *Severáček*, *Plamínek Severáčku*, *Lesnenky*, *Karolka*, а також дитячий оркестр *ZUŠ Jablonoé*. За словами керівниці, музична сутність постановки — «це три дуже сильні й емоційні твори, які перегукуються з історією людського болю, страждань та діалогу поколінь» [Dandová, 2023].

Список використаної літератури

1. Červinková B. Hans Krása v zrcadle kritiky se zvláštním zřetelem k opěře Zásnuby ve snu. *Hudební věda*. Vol. 32. 1995. S. 339.
2. Dandová L. (2023) Divadlo F. X. Šaldy propojí dětské a dospělé umělce. URL: <https://operaplus.cz/divadlo-f-x-saldy-propoji-detske-a-dospele-umelce/> (accessed: 01.11.2023).
3. Rovit R. The «Brundibár» Project: Memorializing Theresienstadt Children's Opera. *PAJ: A Journal of Performance and Art*. Vol. 22, No. 2, Berlin : The MIT Press, 2000. P. 111–122. DOI: <https://doi.org/10.2307/3245896> URL: <https://www.jstor.org/stable/3245896> (accessed: 01.11.2023).